

ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МЕДІАЦІЇ З ТРЕТЕЙСЬКИМ РОЗГЛЯДОМ, МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ АРБІТРАЖЕМ, ЦИВІЛЬНИМ ТА ГОСПОДАРСЬКИМ ПРОЦЕСАМИ В УКРАЇНІ**INTERACTION AND RELATIONSHIP OF MEDIATION WITH ARBITRATION, INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION, CIVIL AND COMMERCIAL PROCEEDINGS IN UKRAINE**

Стаття присвячена концептуальним основам взаємодії та взаємозв'язку медіації з третейським розглядом, міжнародним комерційним арбітражем, цивільним процесом та господарським процесом в Україні. Доведено, що процедура медіації, як позасудова процедура, ґрунтуючись на основних принципах медіації (добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність, неупередженість медіатора, самовизначення та рівність прав сторін медіації), застосовується для врегулювання приватних спорів наявних чи таких, що можуть виникнути в майбутньому, та може бути пов'язаною чи не пов'язаною із судовим процесом, як от, цивільний чи господарський процес чи третейським розглядом, чи комерційним арбітражем. Обґрунтовується думка про те, що за сприяння суду захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав осіб має комбінований характер, оскільки застосовується медіація як позасудова, добровільна процедура у господарському чи цивільному судочинстві у строки, визначені в ухвалі суду про зупинення провадження у справі на час проведення медіації чи ухвалі суду про оголошення перерви на час проведення медіації, в результаті якої може бути врегульовано приватний спір та закрито провадження у справі, або продовжено судовий розгляд, якщо сторони медіації не досягнуть домовленостей (згоди). Встановлено, що медіація, маючи комбінований характер, може бути пов'язаною не тільки з господарським чи цивільним судочинством, але й третейським розглядом та міжнародним комерційним арбітражем. Відтак на зв'язок та взаємодію медіації з третейським розглядом та міжнародним комерційним арбітражем вказують як норми Закону України «Про медіацію», так і норми Закону України «Про третейські суди» та Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Ключові слова: медіація, суд, судовий захист, позасудовий захист, захист прав, господарський процес, цивільний процес, судочинство, медіатор, суддя, міжнародний комерційний арбітраж, третейський розгляд, цивільне судочинство.

The article is devoted to the conceptual foundations of interaction and interconnection of mediation with arbitration, international commercial arbitration, civil proceedings and commercial proceedings in Ukraine. It is proved that the mediation procedure, as an extrajudicial procedure, based on the basic principles of mediation (voluntariness, confidentiality, neutrality, independence, impartiality of the mediator, self-determination and equality of rights of the parties to mediation), is used to resolve private disputes that exist or may arise in the future, and may be related or unrelated to the judicial process, such as civil or commercial proceedings or arbitration proceedings, or commercial arbitration. The opinion is substantiated that with the assistance of the court, the protection of violated, unrecognized or contested rights of individuals has a combined nature, since mediation is used as an extrajudicial, voluntary procedure in commercial or civil proceedings within the terms specified in the court ruling on the suspension of proceedings in the case for the

duration of mediation or the court ruling on the announcement of a break for the duration of mediation, as a result of which a private dispute may be settled and the proceedings in the case closed, or the trial may be continued if the parties to the mediation do not reach an agreement (consent). It is established that mediation, having a combined nature, may be associated not only with commercial or civil proceedings, but also with arbitration proceedings and international commercial arbitration. Therefore, the connection and interaction of mediation with arbitration proceedings and international commercial arbitration are indicated by both the norms of the Law of Ukraine "On Mediation", and the norms of the Law of Ukraine "On Arbitration Courts" and the Law of Ukraine "On International Commercial Arbitration".

Key words: *mediation, court, judicial protection, extrajudicial protection, protection of rights, economic process, civil process, legal proceedings, mediator, judge, international commercial arbitration, arbitration proceedings, civil legal proceedings.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що захист прав в Україні відбувається в судовому та позасудовому порядку. Такий висновок, зокрема, слідує із ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Відтак в юриспруденції не безпідставно досліджується позасудова процедура (форма) захисту, яка законодавчо закріплена в Україні та/чи допустима в межах ст. 55 Конституції України. Зокрема мова йде про альтернативні форми захисту прав осіб, а саме, про медіацію, третейський розгляд, міжнародний комерційний арбітраж тощо. Натомість, як вбачається із наукових робіт, комплексне дослідження взаємодії та взаємозв'язку медіації з іншими позасудовими формами захисту та цивільним й господарським процесом не існує. Зважаючи на розвиток та становлення медіації в Україні, вважаємо, що тема є актуальна та потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми та шляхи вирішення позасудових форм врегулювання приватних спорів є предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених. Зокрема, це О. Аврамова, О. Вайцеховська, О. Головка, М. Довга, К. Каращук, О. Кармаза, С. Короед, О. Коротюк, Н. Крестовська, Д. Кущерець, Г. Луцька, Н. Мазаракі, О. Можайкіна, Ю. Притика, Л. Романадзе, В. Теремецький, Г. Ульянова, Т. Федоренко, Н. Федорук та інші.

Так, наприклад, Н. Федорук слушно акцентує увагу на комбінуванні процедури медіації та арбітражу у вирішенні міжнародних комерційних спорів [2], О. Кармаза, Д. Кущерець, Г. Луцька зосередили увагу на процедурі медіації в Україні як ефективній позасудовій формі захисту прав громадян [3], О. Головка дійшла висновку про те, що використання міжнародного комерційного арбітражу із застосуванням медіації є одним з найбільш ефективних альтернативних методів вирішення комерційних спорів [4], тощо. Разом з тим, беручи до уваги внесення змін Законом України «Про медіацію» до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України в частині запровадження «паралельної» процедури медіації судовому розгляду, різну судову практику, тема взаємодії та взаємозв'язку медіації з судовою формою захисту чи позасудовими формами захисту прав є актуальною.

Метою статті є науково-практичний аналіз взаємодії та взаємозв'язку медіації з третейським розглядом, міжнародним комерційним арбітражем, цивільним процесом та господарським процесом в Україні, які направлені на врегулювання приватного спору.

Виклад основного матеріалу. Офіційно процедура медіації як сукупність процесуальних норм, які визначають порядок проведення медіації, розкриття змісту терміну «медіація» тощо, закріплена Законом України «Про медіацію» з дня набрання чинності цього Закону – з грудня 2021 року. Разом з тим термін «медіація» використовувався в нормативно-правових актах України до прийняття цього Закону. Такий висновок слідує, наприклад, з Указу Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 року № 361/2006, в якому акцентовано увагу на розвитку медіації та третейського судочинства.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіації» медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [5]. Тобто, визначення медіації містить ряд ознак медіації, як от: це не судова (позасудова) процедура; основні принципи – добровільність та конфіденційність; має теоретичну модель, структуру; обов'язковими учасниками є сторони медіації та медіатор (медіатори); мета – запобігти

виникненню або врегулювати конфлікт (спір); основна методика врегулювання спору чи конфлікту – переговори. Разом з тим науковці виділяють й інші ознаки медіації, які, на нашу думку, є слухними [6].

Процедура медіації може застосовуватися до приватних та публічних спорів, оскільки згідно зі ст. 3 Закону України «Про медіацію» дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Слід зазначити і те, що процедура медіації, як позасудова процедура, ґрунтуючись на принципах медіації (добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації), застосовується для врегулювання приватних спорів наявних чи таких, що можуть виникнути в майбутньому, та може бути пов'язаною чи не пов'язаною із судовим процесом, як от, цивільний чи господарський процес чи третейським розглядом, чи комерційним арбітражем.

У зв'язку з цим, пропонуємо розглядати медіацію, як позасудову, добровільну, конфіденційну процедуру, яка відбувається:

1) незалежно від судового процесу та не пов'язана із розглядом справи в цивільному чи господарському судочинстві, третейському суді чи міжнародному комерційному арбітражу (до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; має самостійний характер). Джерелами регулювання процедури медіації є Закон України «Про медіацію», законодавство України у сфері медіації, а також цивільно-правовий договір;

2) незалежно від судового процесу, але пов'язана із розглядом справи в цивільному чи господарському судочинстві (під час судового розгляду; має самостійний характер, але слідує із цивільного чи господарського судочинства). Джерелами регулювання процедури медіації є Закон України «Про медіацію», законодавство України у сфері медіації, а також цивільно-правовий договір. На нашу думку, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України не є безпосередніми джерелами регулювання процедури медіації, оскільки не містять процесуальних норм, спрямованих на регулювання процедури медіації;

3) незалежно від будь-якого юридичного процесу (має самостійний характер), але пов'язана із розглядом справи в третейському суді чи міжнародному комерційному арбітражі (слідує із третейського розгляду чи міжнародного комерційного арбітражу).

Такий висновок слідує із частини другої ст. 3 Закону України «Про медіацію», за якою медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

Як вже зазначалося, відповідно до Розділу IV. «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України внесено зміни до ст. ст. 46, 59, 67, 130, 182, 183, 195, 227, 229 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) та ст.ст. 49, 61, 70, 142, 197, 198, 210, 251, 253 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) та передбачено, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу (частина сьома ст. 46 ГПК, частина сьома ст. 49 ЦПК).

Таким чином процедура медіації може бути застосована на будь-якій стадії судового процесу в суді першої інстанції, апеляційній інстанції та касаційній інстанції. З грудня 2021 року (з дня набрання чинності Закону) судова практика поповнюється відповідними ухвалами суду, які вказують на зв'язок та взаємодію медіації з цивільним процесом чи господарським процесом. Наприклад, це Ухвала Господарського суду міста Києва від 19 вересня 2024 року у справі № 910/8743/24, Ухвала Господарського суду міста Києва від 13 лютого 2024 року у справі № 910/8393/23, Ухвала Північного апеляційного господарського суду від 7 лютого 2024 року у справі № 910/5934/22, Ухвала Південно-західного апеляційного господарського суду від 26 лютого 2025 року у справі 916/1457/19, Ухвала Східного апеляційного господарського суду від 21 травня 2024 року у справі № 922/4438/23, Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 26 жовтня 2023 року у справі № 757/29628/22-ц, Ухвала Києво-Святошинського районного суду Київської області від 8 січня 2025 року у справі № 369/19021/24, Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 22 листопада 2022 року у справі № 199/5152/21 [7] та ін. Натомість в юриспруденції

не безпідставно обґрунтовується думка про те, що судова практика в цивільному та господарському судочинстві є різною [8]. Зважаючи на це, на нашу думку, тема медіації в цивільному та господарському судочинстві є актуальним напрямом дослідження.

Звертаємо увагу на те, що норми, на підставі яких внесено Законом України «Про медіацію» зміни до ГПК та ЦПК, майже ідентичні, відтак викладати їх зміст будемо на прикладі норм ЦПК, але вказавши при цьому ідентичну норму в ГПК.

Отже, про зміст норми ст. 46 ГПК та ст. 49 ЦПК в частині медіації зазначено вище. Згідно зі ст. 61 ЦПК (ст. 59 ГПК) особа не може бути представником, якщо вона є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді. Не можуть бути допитані як свідки особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням послуг медіації під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості (ст. 70 ЦПК, ст. 67 ГПК). Відповідно до ст. 142 ЦПК (ст. 130 ГПК) у разі якщо домовленості про укладення мирової угоди, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто сторонами за результатами проведення медіації суд у відповідній ухвалі чи рішенні у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 60 відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову. Згідно зі ст. 197 ЦПК (ст. 182 ГПК) у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації. Ст. 198 ЦПК (ст. 183 ГПК) передбачає, що суд може оголосити перерву у підготовчому засіданні, зокрема у випадках, якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації. Згідно зі ст. 251 ЦПК (ст. 227 ГПК) суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у випадках звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації. Ст. 253 ЦПК (ст. 229 ГПК) визначено, що провадження у справі зупиняється у випадках, встановлених пунктом 4-1 частини першої ст. 251 цього Кодексу – на час проведення медіації, але не більше дев'яноста днів з дня постановлення судом ухвали про зупинення провадження у справі [9; 10].

Узагальнюючи норми ЦПК та ГПК, наукову літературу, зазначимо, що за сприяння суду захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав осіб має комбінований характер, оскільки застосовується медіація як позасудова, добровільна процедура у господарському чи цивільному судочинстві у строки, визначені в ухвалі суду про зупинення провадження у справі на час проведення медіації чи ухвалі суду про оголошення перерви на час проведення медіації, в результаті якої може бути врегульовано приватний спір та закрито провадження у справі, або продовжено судовий розгляд, якщо сторони медіації не досягнуть домовленостей (згоди).

Слід також зазначити, що медіація застосовується у цивільному чи господарському судочинстві тільки щодо справ, в яких існує спір про право.

Як вже зазначалося, медіація, маючи комбінований характер, може бути пов'язаною не тільки з господарським чи цивільним судочинством, але й третейським розглядом та міжнародним комерційним арбітражем. Відтак на зв'язок та взаємодію медіації з третейським розглядом та міжнародним комерційним арбітражем вказують як норми Закону України «Про медіацію», так і норми Закону України «Про третейські суди» та Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Так, відповідно до ст. 33 Закону України «Про третейські суди» третейський суд на початку розгляду повинен з'ясувати у сторін можливість закінчити справу мировою угодою, у тому числі досягнутою шляхом медіації, та в подальшому сприяти вирішенню спору шляхом укладення мирової угоди на всіх стадіях процесу. Сторони мають право провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, закінчити справу укладенням мирової угоди як до початку третейського розгляду, так і на будь-якій його стадії, до прийняття рішення [11].

Тобто, процедура медіації може бути застосована за бажанням сторін спору на будь-якій стадії розгляду спору третейським судом. Разом з тим, звертаємо увагу на те, що Закон України «Про третейські суди» містить норму про те, що досягнення згоди загалом та під час медіації може бути оформлено мировою угодою. Натомість Законом України «Про медіацію» передбачено, що угодою, що фіксує результат домовленості сторін медіації у погодженій між ними усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закон, є угода за результатами медіації, яка має обов'язковий характер для сторін медіації. У зв'язку з цим зазначимо, що ми підтримуємо вчених, які висловлюють думку про те, що угода за результатами медіації може бути покладена в основу мирової угоди [12]. Це підтверджується також нормами Закону України «Про третейські суди». Разом з тим, вважаємо, що норми Закону України «Про медіацію» в частині ознак та порядку

укладення угоди за результатами медіації, як і відповідальності за її невиконання, потребують додаткового дослідження.

Статтею 30 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачено, що якщо в ході арбітражного розгляду сторони врегулюють спір, у тому числі шляхом медіації, третейський суд припиняє розгляд і, на прохання сторін та за відсутності заперечень з його боку, фіксує це врегулювання у вигляді арбітражного рішення на узгоджених умовах. Тобто, угода за результатами медіації, про яку йшлося вище, може бути покладена в основу арбітражного рішення на узгоджених умовах із сторонами.

На зв'язок та взаємодію медіації з арбітражем, які є різними за ознаками позасудовими формами вирішення спорів, вказують не тільки норми чинного законодавства України, але й наукові праці та практика.

Наприклад, Додаток № 2 до Правил медіації Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України «Особливості врегулювання спорів в МКАС із застосуванням комбінованих процедур «Арбітраж-медіація-арбітраж» та «Медіація-арбітраж» передбачає, що протягом арбітражного провадження і до переходу складу Арбітражного суду до стадії винесення арбітражного рішення, відповідно до частини першої статті 60 Регламенту МКАС, сторони можуть подати клопотання Генеральному секретарю про залишення справи без руху (до сформування складу Арбітражного суду) або клопотання складу Арбітражного суду про зупинення арбітражного розгляду справи з метою врегулювання спору за допомогою медіації. У клопотанні сторони мають зазначити орієнтовний строк проведення медіації, а також вказати ім'я та прізвище медіатора з Реєстру медіаторів МКАС. У такому випадку Генеральний секретар залишає справу без руху або арбітражний розгляд справи зупиняється складом Арбітражного суду, про що виноситься ухвала. Процедура медіації здійснюється за Правилами медіації МКАС. При поданні до МКАС заяви про проведення медіації реєстраційний збір за проведення медіації не сплачується. У випадку, якщо за результатами медіації сторони частково врегулювали або не врегулювали спір, арбітражний розгляд справи поновлюється [14].

О. Вайцеховська та Н. Федорук доводять, що медіація в міжнародних комерційних справах характеризується ключовими ознаками «міжнародного» та «комерційного» характеру спорів. «Міжнародний» спір виникає, якщо принаймні одна сторона постійно має проживання в іншій країні. Щодо «комерційного» спору, різні документи мають різні підходи до його визначення, включаючи перелік комерційних відносин. Українське законодавство та міжнародні акти дозволяють застосовувати медіацію до різноманітних комерційних спорів. Однак тлумачення термінів у різних документах, таких як Сінгапурська конвенція та Типовий закон ЮНСІТРАЛ, може призводити до суттєвих розбіжностей у визначенні видів таких спорів. Таким чином, сторонам слід враховувати ці відмінності при розгляді правової бази для медіації. Міжнародна комерційна медіація стає популярною серед учасників міжнародних відносин завдяки своїм перевагам порівняно з арбітражем. По-перше, медіація швидко вирішує спори, дозволяючи сторонам швидко досягти взаємоприйняттого рішення. Далі, медіація зберігає ділові стосунки між сторонами, сприяючи співпраці та відновленню довіри, на відміну від арбітражу, де визначається «винна» сторона. Крім того, медіація дає сторонам контроль над процесом, включаючи вибір медіатора, тип медіації та формат переговорів, що допомагає їм ефективно вирішувати конфлікти. І, нарешті, медіація надає можливість визначити різні юридичні форми вирішення конфлікту, такі як угоди про співпрацю, відсутність конкуренції чи розподіл прибутків. Однак відсутність міжнародного режиму примусового виконання може робити цю особливість медіації недоліком порівняно з арбітражем [15].

Ми підтримуємо вчених в тому, що комбіновані процедури надають сторонам більше гнучкості у вирішенні спорів та можливість використовувати як арбітраж, так і медіацію для досягнення бажаного результату. Запровадження цих комбінованих процедур сприяє ефективному вирішенню міжнародних комерційних спорів та підтримує розвиток альтернативних методів вирішення конфліктів [16].

Висновки. Процедура медіації, як позасудова процедура, ґрунтуючись на принципах медіації (добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації), застосовується для врегулювання приватних спорів наявних чи таких, що можуть виникнути в майбутньому, та може бути пов'язаною чи не пов'язаною із судовим процесом, як от, цивільний чи господарський процес або третейським розглядом чи комерційним арбітражем.

За сприяння суду захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав осіб має комбінований характер, оскільки застосовується медіація як позасудова, добровільна процедура

%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%B3.doc?sequence=1&isAllowed=y

16. Федорук Н. Комбіновані процедури медіації та арбітражу у вирішенні міжнародних комерційних спорів. 2023. URL: <https://law.chnu.edu.ua/kombinovani-protsedury-mediatsii-ta-arbitrazhu-u-vyrishenni-mizhnarodnykh-komertsiiynykh-sporiv/>